

7. Миркин Я. М. Ценные бумаги и фондовый рынок: Профессиональный курс в Финансовой академии при Правительстве РФ / Я. М. Миркин. - М. : Перспектива, 1995. - 536 с.

8. Гуцал І. С. Функціонування кредитного механізму в Україні в перехідний до ринку період / І. С. Гуцал. - Тернопіль : Збруч, 2001. - 312 с.

9. Зимовець В. В. Фінансове посередництво / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. - К. : КНЕУ, 2004. - 288 с.

10. Закон України про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг // Відом. Верхов. Ради України. - 2002. - № 1. - Ст. 1.

11. Річна звітність ДКЦПФР // Офіц. сайт Нац. комісії з цінних паперів та фонд. ринку. - Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/activities/annual>

12. Про ліквідацію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Указ Президента України від 23 листоп. 2011 р. № 1069 // Офіц. вісн. України. - 2011. - № 94. - Ст. 3418.

13. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг : Указ Президента України від 23 листоп. 2011 р. № 1070 // Офіц. вісн. України. - 2011. - № 9. - Ст. 3419.

Леся Рудалєва,
аспірант кафедри управління
національним господарством НАДУ

Державне регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів

У статті проаналізовано роль держави в регулюванні інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів. Вироблено рекомендації щодо вдосконалення цієї сфери державно-управлінської діяльності.

Ключові слова: державне регулювання, банківський нагляд, інвестиційна діяльність банків.

The role state in regulation of investment banking operations on stock market are analysed in the article. The recommendations of improving the state regulation of investment banking operations on stock market are elaborated .

Key word: state regulation, banking regulation, investment banking operations.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Швидкий розвиток фондового ринку в Україні створив необхідні умови для використання у сфері банківської діяльності операцій з цінними паперами. В Україні сформувалася модель фінансового ринку, на якому мають рівні права у проведенні операцій з цінними паперами і комерційні банки, і небанківські інвестиційні інституції.

У державі склалася ситуація, коли найбільшими інвесторами є саме банки. Вони, переслідуючи мету забезпечення прибутковості, надійності та ліквідності інвестицій у цінні папери, діють в умовах несприятливого інвестиційного клімату, який має місце в Україні. В цьому випадку роль держави є визначальною, оскільки саме вона може вплинути на ситуацію та змінити її на краще, забезпечивши, таким чином, конкурентоспроможність національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які посилається автор. Дослідженню проблем діяльності банків на ринку цінних паперів у спеціальній науковій літературі приділено певну увагу. Так, вітчизняними науковцями В.О.Сичовим, В.Т.Александровим, В.В.Астапенко, О.І.Вороною, В.В.В'юном, Л.М.Івіном, Л.Л.Недбаєвою, Л.Л.Товажнянським, І.Г.Скоморович вивчається питання надання банками послуг, до яких також належить здійснення банками діяльності на фондовому ринку. Крім того, Б.Л.Луців зосередив свою увагу на банківській діяльності у сфері інвестицій.

Поряд з цим залишається невирішеним питання визначення ролі держави у здійсненні регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів.

Цілями статті (постановка завдання) є аналіз ролі держави у здійсненні регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів та вироблення рекомендацій з удосконалення механізмів впливу держави у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Комерційні банки з метою одержання доходу здійснюють активні операції з цінними паперами. Активні операції з цінними паперами передбачають вкладення вільних грошових ресурсів у цінні папери.

В Україні систему цілей банківського інвестування в цінні папери можна характеризувати за такими напрямками: збереження і приріст капіталу; придбання цінних паперів, які мають усі властивості готівки і можуть бути засобом обігу та платежу; отримання контролю над діяльністю підприємства через придбання цінних паперів і здійснення перерозподілу власності; спекулятивна гра на коливаннях курсів цінних паперів [1, с. 410]. Активні операції комерційних банків дають їм змогу ефективніше використовувати свої можливості щодо одержання прибутків, підтримуючи при цьому показники ліквідності на необхідному рівні. Таке поєднання прибутковості та ліквідності справляє позитивний вплив на загальний фінансовий стан банку [2, с. 123].

Як правило, в нашій країні банки вкладають кошти в корпоративні (акції, облігації тощо) та державні (облігації, казначейські векселі, казначейські зобов'язання) цінні папери. Здійснюючи інвестування на фондовому ринку, банк формує свій портфель цінних паперів, що дають йому змогу отримувати дохід від операцій з ними.

Державне регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів здійснюється у таких формах: створення (формування) законодавчої бази; видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів; видача письмових дозволів на здійснення операцій з цінними паперами; регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів; контроль за дотриманням банками законодавства, що регулює їх інвестиційну діяльність на ринку цінних паперів; встановлення правил і стандартів здійснення банками операцій на ринку цінних паперів та ін. При цьому головним завданням державного регулювання є узгодження інтересів усіх суб'єктів фондового ринку через (шляхом) встановлення необхідних обмежень і заборон у їхніх взаємовідносинах, а також непряме втручання у їх діяльність.

Державне регулювання діяльності банків на фондовому ринку, зокрема їх інвестиційної діяльності, здійснюють Національний банк України (далі - НБУ) та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі - НКЦПФР). Основними законодавчими актами, які регулюють інвестиційну діяльність банків на фондовому ринку, є закони України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність", "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", "Про цінні папери та фондовий ринок", "Про акціонерні товариства", "Про інвестиційну діяльність".

По-перше, в межах наданих йому повноважень НБУ надає письмовий дозвіл на здійснення банками прямих інвестицій, в тому числі в цінні папери. Чинним банківським законодавством України визначено, що банк має право здійснювати діяльність щодо інвестицій [6, ст. 47]. Інвестиціями вважаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект [7, ст. 1]. Банки мають право здійснювати інвестиційні операції за рахунок власних коштів і від власного імені лише на підставі письмового дозволу НБУ.

Для отримання письмового дозволу банки подають до НБУ такі документи: клопотання банку про видачу письмового дозволу; обґрунтування мети і розміру очікуваного ефекту від інвестицій; інформацію щодо дотримання банком установлених нормативів та спеціальних вимог для отримання письмового дозволу НБУ на здійснення інвестиції. Про надання дозволу або про відмову у його наданні банк повідомляється листом НБУ. Якщо НБУ приймає рішення про відмову в наданні дозволу, в листі зазначаються підстави для відмови.

Проте Закон України "Про банки і банківську діяльність" передбачає право банку здійснити інвестицію без письмового дозволу, якщо: 1) інвестиція у фінансову установу становить у сукупності не більш як 1% статутного капіталу банку; 2) інвестиція здійснюється до статутного капіталу бюро кредитних історій, що має ліцензію спеціально уповноваженого органу ви-

конавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг. При цьому банку не дозволяється вкладати кошти в товариства з повною відповідальністю. Закон визначає, що пряма та/або опосередкована участь банку у статутному капіталі будь-якої юридичної особи не має перевищувати 15% статутного капіталу банку. Усі інвестиції банку не мають перевищувати 60% розміру статутного капіталу банку. Ці вимоги не застосовуються в разі, якщо: 1) акції та інші цінні папери придбані банком у зв'язку з реалізацією права заставодержателя і банк не утримує їх більше одного року; 2) інвестиція здійснюється в статутний капітал банку - учасника банківської групи; 3) цінні папери придбані банком за договором про андеррайтинг та перебувають у власності банку не більше одного року; 4) акції та інші цінні папери придбані банком за рахунок та від імені своїх клієнтів [6, ст. 50].

По-друге, відповідно до банківського законодавства НБУ, здійснюючи індикативне регулювання та з метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням банками інвестицій і операцій із цінними паперами, встановив такі нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) та норматив загальної суми інвестування (Н12). Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з інвестуванням в акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати окремої юридичної особи, а норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного із здійсненням банком інвестиційної діяльності. При цьому, розраховуючи нормативи інвестування, банки не включають вартість акцій та інших цінних паперів, придбаних ними на тих самих підставах, що зазначені в ст. 50 Закону України "Про банки і банківську діяльність".

По-третє, в межах наданих йому чинним законодавством України повноважень для мінімізації інвестиційного ризику НБУ впроваджено правила оцінки цінних паперів та формування відповідного резерву. Цінні папери, які перебувають у власності банку, класифікуються як: цінні папери в торговому портфелі, цінні папери в портфелі до погашення, цінні папери в портфелі на продаж, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії. Нормативно-правовими актами НБУ встановлено порядок розрахунку та формування банками України резерву за операціями з цінними паперами.

Так, банк зобов'язаний розробити та затвердити внутрішньобанківське положення, яке, має містити: умови та підстави віднесення цінного папера до відповідного портфеля; порядок оцінки цінних паперів та ризику цінного папера і т. ін.

НКЦПФР як орган, що здійснює державне регулювання ринку цінних паперів в Україні, стосовно інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів має також певні повноваження. Так, операції з формування банком

портфеля цінних паперів належать до одного з видів професійної діяльності на фондовому ринку - торгівлі цінними паперами, а саме дилерської діяльності, яку вони можуть здійснювати після отримання відповідної ліцензії НКЦПФР. Дилерська діяльність полягає в укладенні банком-торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу. Таким чином, ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку - діяльності з торгівлі цінними паперами (дилерської діяльності) - може бути видано банку, створеному у формі публічного акціонерного товариства, у статуті якого передбачено відповідний вид діяльності з торгівлі цінними паперами, а мінімальний розмір статутного капіталу та фінансовий стан банку повинні відповідати вимогам, що встановлені НБУ. Перелік документів та вимоги до їх оформлення врегульовано відповідними нормативно-правовими актами НКЦПФР.

Виконання банками ліцензійних вимог контролює НКЦПФР, якій законодавством надано право в разі здійснення діяльності на ринку цінних паперів без ліцензії, якщо законом передбачено її одержання для здійснення такої діяльності, застосувати до банків фінансові санкції у вигляді штрафу. Крім застосування фінансових санкцій за правопорушення, НКЦПФР може за наявності обґрунтованих підстав зупиняти або анулювати ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, яку було видано такому професійному учаснику фондового ринку [8, ст. 11].

У свою чергу, НБУ, здійснюючи відповідно до наданих йому повноважень банківський нагляд, слідкує за дотриманням ними (банками) встановлених економічних нормативів. Контроль за дотриманням банками встановлених економічних нормативів здійснюється НБУ на постійній основі. Економічні нормативи банки розраховують на підставі щоденних балансів і додаткових даних. Звіт про дотримання банками нормативів інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), загальної суми інвестування (Н12) подається до НБУ щомісячно.

Якщо банками не дотримуються вказані економічні нормативи Н11 та Н12 або не подається, несвоєчасно подається чи подається не в повному обсязі звітність, встановлена НБУ, останній має право застосувати до "порушників" відповідні заходи впливу. Чинне банківське законодавство визначає такі заходи впливу до банків за порушення ними банківського законодавства та нормативно-правових актів, встановлених економічних нормативів: письмове застереження; укладення угоди з банком про виправлення ситуації; скликання загальних зборів учасників банку, спостережної ради банку, правління (ради директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення або плану реорганізації банку; видання розпорядження про: зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій

формі, установлення для банку підвищених економічних нормативів, обмеження, зупинення чи припинення проведення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику, заборону надавання бланкових кредитів, накладання штрафів на банки, заборону власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв), відсторонення посадової особи банку від посади [6, ст. 73].

Крім заходів впливу до банків, НБУ має право притягнути до адміністративної відповідальності їх керівників, якщо їх особисті неправомірні дії призвели до порушення банком банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ. Адміністративна відповідальність у вигляді штрафу на відповідного керівника банку застосовується для виховання особи-порушника у дусі дотримання банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, а також з метою запобігання вчиненню нових правопорушень як правопорушником, так і іншими особами. Законом України "Про банки і банківську діяльність" також передбачено застосування до банку-порушника процедури тимчасової адміністрації. У виняткових випадках за наявності обґрунтованих підстав відповідно до банківського законодавства України НБУ може відкликати банківську ліцензію та розпочати ліквідацію банку.

Ефективність інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів залежить від стану банківської системи. Розвиток банківської системи та виконання нею поставлених цілей і пріоритетних завдань можливі за таких умов: забезпечення сталого розвитку економіки держави; усунення диспропорцій у структурі та темпах розвитку економіки України та її банківської системи; проведення ефективної макроекономічної політики; збалансованість бюджетної політики, що базується на своєчасній підготовці та затвердженні реальних бюджетів усіх рівнів та їх виконання; розвиток комплексності та системності законодавства з метою усунення існуючих колізій та прогалин; розвиток фінансових ринків [5, с. 16].

Для посилення надійності банківської системи, а отже, і покращення інвестиційного клімату в Україні, на думку деяких науковців, необхідним, зокрема, є: забезпечення притоку капіталу до банківської системи; нарощування доходності банків, у тому числі за рахунок розширення спектра безризикових комісійних операцій; оптимізації структури витрат банків, зокрема більш виваженого підходу до операційних та адміністративних витрат; забезпечення гармонійного співіснування великих банків з малими та середніми банками на основі рівності вимог щодо дотримання ними норм пруденційного нагляду [5, с. 17].

Існуючі в Україні перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові. Ключовими характеристиками особливостями, які стримують поліпшення інвестиційного клімату, є:

відсутність в Україні сталої стратегії та відповідного національного плану дій, який є прийнятним та наслідуються усіма політичними "командами" й орієнтований на забезпечення всім суб'єктам економічних відносин рівних економічних прав та обов'язків у здійсненні фінансово-економічної діяльності; обмеженість потенціалу залучення інвестицій в Україну через приватизацію державних підприємств; переобтяженість регуляторними нормами та складність податкової системи; суттєве податкове навантаження; недієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод інвесторів, а також низький рівень захисту інвесторів; низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління, що зумовлює виникнення конфліктів та протистоянь із залученням силових органів, блокування діяльності підприємств, нагнітання соціальної напруженості; негативний міжнародний імідж України тощо.

Отже, необхідними завданнями держави на короткострокову перспективу для підвищення інвестиційного клімату в Україні, зокрема інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку, мають бути: підготовка необхідної правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення інвестиційного клімату й формування основи збереження та нарощування конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Для цього необхідно здійснити низку першочергових заходів з послідовної деполітизації економіки, формування єдиних стратегічних цілей та послідовності економічних реформ, незмінних за приходу до влади будь-яких політичних команд, забезпечення незмінності та гарантованості захисту ринкових прав і свобод банків як інвесторів.

Висновки з даного дослідження. Інвестиційна діяльність банків на ринку цінних паперів поширюється як на корпоративні, так і на державні цінні папери. Проаналізувавши роль держави у здійсненні регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів, можна дійти висновків, що основні регулятори цього процесу - Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національний банк України - різною мірою впливають на діяльність банків у даному напрямі: НКЦПФР має більше функцій щодо регулювання процесу інвестиційної діяльності банків шляхом ліцензування певного виду професійної діяльності на фондовому ринку та застосування відповідних санкцій за порушення ліцензійних умов, а НБУ - щодо нагляду за банками за дотримання ними банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ.

Для активізації діяльності банків у процесі інвестування, на думку автора, держава в особі її відповідних органів повинна: 1) забезпечити можливість накопичення необхідних коштів для інвестування; 2) у разі необхідності розділити ризик інвестиційної діяльності з банками; 3) сприяти підвищенню прибутковості інвестиційної діяльності банків.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані із аналізом державного регулювання здійснення банками інших видів діяльності на фондовому ринку, зокрема посередницької діяльності та діяльності щодо випуску власних цінних паперів.

Список використаних джерел

1. *Луців Б. Л.* Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б. Л. Луців. - Тернопіль : Екон. думка @ Карт-бланш, 2001. - 318 с.
2. Банківська справа: Центральний банк і грошово-кредитна політика. Банківські операції : у 5 т. [В. О. Сичов, В. Т. Александров, В. В. Астапенко та ін.] ; за ред. В. О. Сичова. - К. : НВП "АВТ ЛТД", 2004. - 528 с. - (Інтегрований навчально-атестаційний комплекс).
3. *Кириченко О.* Банківський менеджмент : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / О. Кириченко, І. Геленко, А. Ятченко. - К. : Основи, 1999. - 671 с.
4. *Скоморович І. Г.* Банківські операції : навч. посіб. / І. Г. Скоморович. - Львів : Вид-во ПП "Магнолія 2006", 2010. - 482 с.
5. Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. - К. : КНЕУ, 2010. - 519 с.
6. Закон України про банки і банківську діяльність // Нац. банк України. - К., 2012. - 119 с.
7. Закон України про інвестиційну діяльність // Відом. Верхов. Ради України. - 1991. - № 47. - Ст. 646.
8. Закон України про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні // Відом. Верхов. Ради України. - 1996. - № 51. - Ст. 292.
9. Закон України про Національний банк України // Нац. банк України. - К., 2012. - 54 с.